

Ewa Kochan
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0001-8167-9104
e-mail: ewa.kochan@wp.pl

Halina Perkowska (1943–2018). Wspomnienie

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2018.037>

15 stycznia 2018 roku zmarła Profesor Halina Perkowska.

Profesor Perkowska przez wiele lat kierowała Zakładem Historii Filozofii w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Szczecińskiego. Szanowana jako uczona i nauczyciel była ważną i cenioną członkinią środowiska filozoficznego, naukowego i akademickiego.

*

Profesor Perkowska, z domu Jankowska, urodziła się 3.05.1943 roku w Kopcewiczach w województwie wileńskim. Tuż po wojnie rodzina Jankowskich przeniosła się na Dolny Śląsk, do Gryfowa Śląskiego, gdzie Halinka rozpoczęła edukację. Studia uniwersyteckie podjęła w Warszawie, na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. W Instytucie Pedagogiki UW obroniła pracę magisterską pt. *System wartości w filozofii Kierkegaarda*. Promotorem pracy był Prof. Bogdan Suchodolski. Magisterium z filozofii uzyskała w 1974 roku, również w Warszawie, na podstawie pracy *Wokół heglowskiego konfliktu pana i niewolnika*, napisanej pod kierunkiem Prof. Tadeusza Płużańskiego. O swojej magi-strantce Prof. Płużański napisał: „Magister Halina Perkowska odznacza się wybitną inteligencją, zdolnością wnikliwej analizy najtrudniejszych nawet zagadnień filozoficznych, solidnością w pracy i samodzielnością myślenia”.

Prof. Perkowska ukończyła studia doktoranckie w Instytucie Filozofii UW. Na Uniwersytecie Warszawskim obroniła w roku 1980 pracę doktorską pt. *Zarys heglowskiej filozoficznej koncepcji człowieka*, której promotorem był Prof. Michał Hempoliński, oraz w 1988 roku uzyskała habilitację na podstawie rozprawy *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”*. Od początku swej zawodowej aktywności była związana z uczelniami humanistycznymi Szczecina. Pracę zawodową rozpoczęła w 1973 roku w Międzywydziałowym Zakładzie Nauk Filozoficznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej, przekształconej następnie w Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Szczecińskiego. W Instytucie Filozofii US objęła w 1990 roku stanowisko docenta, a następnie profesora nadzwyczajnego. W 2004 roku z rąk prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego otrzymała tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych.

W Instytucie Filozofii US Prof. Halina Perkowska kierowała kolejno Zakładem Filozofii Kultury i Zakładem Historii Filozofii. Była żywo zaangażowana w organizację szczecińskiego środowiska filozoficznego i studiów filozoficznych oraz upowszechnianiem wiedzy filozoficznej. Pracowała w instytucjach edukacyjnych i uczelniach wyższych Szczecina, kierowała Szczecińskim Oddziałem PTF, będąc jednocześnie członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa. W czasie studiów pracowała w Komisji Pracy i Czynów Społecznych ZSP. Później z zaangażowaniem i ogromnym optymizmem włączyła się w działalność NSZZ Solidarność, organizowała pracę związkową i kierowała nią na Uniwersytecie Szczecińskim.

*

Filozofowanie Prof. Perkowskiej można określić mianem klasycznego. Oznacza to upodobanie Autorki do spraw i problemów „dużych”, takich jak Bóg, człowiek, historia, świadomość oraz wysiłek zmierzający do osobistego przemyślenia kwestii fundamentalnych, a także wiarę, że jest to możliwe. Halina Perkowska zdecydowanie podkreśla przy tym swój związek z myślą i tradycją Heglowską, a wobec współczesnych orientacji w „nurcie kontynentalnym” filozofii – uznając ich wagę – zajmuje stanowisko krytyczne, które nie jest prostą odmianą tradycyjnej metafizyki. W polskiej filozofii współczesnej to postawa spotykana niezwykle rzadko.

W rozwoju intelektualnym Autorki można wskazać trzy ważne momenty. Pierwszy wyznacza rozprawa *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”*, drugi jest związany z problematyką książki uważanej za najważniejszą pracę Prof. Perkowskiej – *Bóg filozofów XX wieku*, trzeci wreszcie to krytyka zawarta w pracach: *Człowiek a idea końca historii* i *Postmodernizm a metafizyka*. Składają się one łącznie (choć nie wyłącznie)

na integralne stanowisko filozoficzne, którego specyfikę postaramy się krótko przedstawić.

Skromnie wydana rozprawa *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”* z 1987 roku nie jest, jak można by sądzić, „historycznym ustępstwem” czy jedynie „świadectwem czasu”. Zawiera się w niej teoretyczny fundament filozofii Haliny Perkowskiej, swoista ontologia świadomości nawiązująca do Heglowskiej koncepcji „figur” dialektycznych z *Fenomenologii ducha*. Punktem wyjścia tej ontologii jest zakwestionowanie „epistemologicznego” ujęcia nie tylko świadomości fałszywej, ale w ogóle świadomości jako takiej: „Jeżeli jednak to pojmowanie i wartościowanie, czyli określona, fundująca daną postać świata społeczna formacja sensu, ma rzeczywiście opanowywać duchowo całe społeczeństwo, to nie może ona być fałszywa w teoriopoznawczym sensie, nie może być wewnętrznie sprzeczna, niespójna czy nieadekwatna do wskazywanych przez siebie »przedmiotów«”¹.

Fałszywość zatem to nie złudzenia czy błędy poznawcze, gdyż „wiedza ludzka, zawsze społecznie konstytuująca się świadomość, [...] nie tylko nie posiada statusu czegoś przeciwstawnego bytowi społecznemu, ale nie może również być traktowana jako dająca się wyraźnie wyodrębnić część tego bytu”². Byt ów Autorka ujmuje jako „zontologizowany sens”, jako „zobiektywizowaną jedność znaczeń i wartości”. Prowadzi do „ontologicznego pojmowania fałszu i prawdy”, bliskiego – w przekonaniu Perkowskiej – nie tylko Heglowi, ale także obecnego w myśleniu potocznym. Fałsz świadomości byłby zatem fałszem bytu, kryteria epistemologiczne muszą zostać zastąpione przez kryteria ontologiczne. Jest kilka możliwości takiej ontologii. Może być to Marksowska ontologia (krytyka) społeczna bądź któraś z jej wersji. W rozprawie *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”* Autorka rozważa tę koncepcję, wskazując także na Freuda czy Nietzschego krytykę zmistyfikowanej postaci świata społecznego. Można zaryzykować hipotezę, że o wyborze ontologii przez Halinę Perkowską decyduje spłot przyczyn „obiektywnych” – politycznych, historycznych i „subiektywnych” – związanych z osobistymi przekonaniami, szczególnie zaś z niezmiennie żywą religijnością. W tej ontologii, dla której inspirację stanowi początkowo stanowisko Heideggerowskie, zwłaszcza z analityki egzystencjalnej, „zontologizowany sens” czy też „zobiektywizowaną jedność znaczeń i wartości” Autorka ujmuje z perspektywy uznanego za egzystencjalnie fundamentalne doświadczenia religijnego.

Haliny Perkowskiej książka *Bóg filozofów XX wieku*, dla wielu Opus Magnum Autorki, może zatem zostać odczytana jako próba zbudowania

¹ Halina Perkowska, *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1987), 147.

² Tamże, 148.

takiej ontologii (będącej już także filozofią egzystencji) lub skromniej – jej odnalezienia w filozofii religijnej, filozofii Boga. Przedmiotem rozprawy *Bóg filozofów* nie są po prostu „wybrane koncepcje” filozofii religijnej XX wieku. Książka nie jest więc historią myśli czy przeglądem stanowisk „od początku do końca”. Rzecz można przeciwnie, właśnie perspektywa „końca” określa cel i kierunek poszukiwań Autorki. Oznacza to, że spojrzenie Haliny Perkowskiej na filozofię Boga dokonuje się nie tylko w określonych warunkach teoretycznych i określane jest nie tylko przez samą logikę myśli. Najpewniej nie bywa tak zresztą nigdy. Warunki historyczne, wielkie zmiany społeczne i zmiany w kulturze oraz związane z tym przeobrażenia samego dyskursu filozoficznego stanowią tu „bytowe tło myśli”, ale także wyznaczają pole refleksji również na przyszłość. „Odślonięcie niemożności spełnienia się absolutystycznych roszczeń metafizycznych systemów do posiadania ostatecznej, wszechogarniającej Prawdy sprawiło, że filozofia zaczęła ponownie odkrywać powagę religii jako niezbywalnej formy ludzkiego, przytomnego bycia oraz odnosić się do doświadczeń religijnych poza schematami oświeceniowej i genealogiczno-demaskacyjnej krytyki”³. Filozofia religijna, a także i sama religia, podlegają jednak tym samym przemianom. Halina Perkowska podkreśla, że współczesna filozofia religijna coraz bardziej oddala się od „pojmwania Boga jako obejmowalnego rozumem bytu/fundamentu”. Oznacza to konieczność zmierzenia się z pytaniem, czy postmodernizm to rzeczywisty koniec metafizyki i jak możliwa jest w ponowoczesności zarówno filozofia religijna, jak i sama religia; jak wypowiedzieć, a nawet pomyśleć to, co pozaracjonalne. Wokół tych właśnie zagadnień i pytań koncentruje się uwaga i twórczość Prof. Perkowskiej już w pracy poświęconej filozofii religijnej XX wieku. Stanowią one zasadniczy przedmiot rozważań także w książkach późniejszych.

W książkach ostatnich: *Człowiek a idea końca historii* i *Postmodernizm a metafizyka* Autorka w jakiejś mierze rewiduje wcześniejsze przekonania. Wskazuje na zarówno teoretyczną, jak i praktyczną potrzebę, wręcz konieczność, uznania wymiaru bycia niepoddającego się historycznej relatywizacji. Stara się także odślonić metafizyczne założenia w myśleniu ponowoczesnym, uznanym właściwie za współczesną formę świadomości fałszywej. Czy ów „wliczony w koszty” przez postmodernistów krok wstecz byłby zatem powrotem także do tradycyjnego myślenia o religii i Bogu? Czy jest to możliwe? Za odpowiedź niech posłuży następująca myśl Haliny Perkowskiej: „Niewykluczone, że to właśnie postmodernistyczna, »roznicestwiająca« tradycyjne sensy, znaczenia i wartości filozofia jest adekwatnym »ujęciem w myślach« kondycji kultury europejskiej w momencie, gdy podejmuje ona desperacki wysiłek przedłużenia

³ Halina Perkowska, *Bóg filozofów XX wieku. Wybrane koncepcje* (Warszawa-Poznań: PWN, 2001), 448.

swego zagrożonego trwania w paradoksalnych gestach samozaprzeczania się i »samobójczego« podważania swej tożsamości”⁴.

Dzieło Haliny Perkowskiej, tak bardzo związane ze swym czasem – okresem burzliwych przemian kulturowych i społecznych, pozostaje więc „niedokończony”. Mówiąc metaforycznie, dzieje się to za sprawą sowy Minierwy, czego Autorka ma pełną świadomość. „Zagrożony świat kultury europejskiej” poszukuje języka i dyskursu dla wyrażenia swej sytuacji. „Ironiczny świat postmodernistów” to „symptom negatywny”, wskazujący na potrzebę „odsłonięcia związku ludzkiej »przebudzonej« świadomościowo egzystencji z – wymykającym się historycznej relatywizacji – metafizycznym wymiarem ponad-bycia”, na potrzebę nowej „filozoficznej opowieści”.

Książki Haliny Perkowskiej:

- *W kręgu heglowskiej dialektyki*, Szczecin 1987.
- *Ontologiczne źródła „świadomości fałszywej”*, Szczecin 1987.
- *Antynomie świadomości. Eseje filozoficzne*, Kraków 1995.
- *Egzystencja a rozum. Projekt interpretacyjny I. Kanta*, Szczecin 1996.
- *Bóg filozofów XX wieku. Wybrane koncepcje*, Warszawa–Poznań 2001.
- *Filozoficzne konteksty rozumienia fenomenu odpowiedzialności moralnej*, Szczecin 2001.
- *Człowiek a idea końca historii*, Szczecin 2002.
- *Postmodernizm a metafizyka*, Warszawa 2003.

⁴ Halina Perkowska, *Postmodernizm a metafizyka* (Warszawa: Scholar, 2003), 301.